

Doktora Öğrencisi
Çağlar SOLMAZAnkara Üniversitesi, Türk
İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk
İlkeleri ve İnkılap Tarihi,
caglarsolmaz7@gmail.com

Corresponding Author

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7389-156X>Dr. Öğretim Üyesi
Mehmet KAYIRANEskişehir Osmangazi
Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Tarih Bölümü,
mkayi@ogu.edu.trORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1387-8117>Başvuruda bulundu. Kabul edildi.
Applied Accepted

Eser Geçmişi / Article Past: 19/10/2022 22/11/2022

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.1191510>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Basın ve Propaganda Arasındaki Organik İlişkinin Osmanlı Devleti'ne Yansımaları (1831-1918)

Reflections of Organic Relationship between Press and Propaganda on the Ottoman State (1831-1918)

Öz

Propaganda faaliyetleri, etkilemek istedikleri kitleleri tahakkümü altına almak isteyen toplulukların fikir ve görüşlerini barındıran etkinlikler olması hasebiyle sosyal bilimler alanında önem teşkil etmiştir. Matbaanın icadından sonra basın yayın etkinlikleri ile yazılı eserlerin artması propaganda fikrinin yayılma alanını genişletmiştir. Osmanlı Devleti de 19.yüzyılda basın yayın faaliyetlerinin kök salması karşısında kendi reaksiyonunu ortaya koymuş ve kitleleri iktidar-muhalefet kalıplarında kendisine çekmeye çalışmıştır. Bu çalışma, Osmanlı Devleti'ndeki basın hareketlerini propaganda faaliyetleri ekseninde incelemeyi amaçlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Basın, Propaganda, Osmanlı Devleti, Gazete, Mecmua.

Abstract

Propaganda activities have become important in the field of social sciences because they are activities that hold ideas and opinions of communities seeking to dominate the masses they want to influence. After the printing press, the expansion of the idea of propaganda expanded the scope of the media publication activities and the written works. In the 19th century, the Ottoman Empire put forward its reaction in the face of the root cause of the press activities and tried to attract the masses to themselves in the form of power-opposition. This study aims to examine the press movements in the Ottoman State in the light of propaganda activities.

Keywords: Press, Propaganda, Ottoman State, Journal, Magazine

ATIF: SOLMAZ, Çağlar, KAYIRAN Mehmet, "Basın ve Propaganda Arasındaki Organik İlişkinin Osmanlı Devleti'ne Yansımaları (1831-1918)", *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 8/4 (Aralık 2022), s. (1156-1171)

CITE: SOLMAZ, Çağlar, KAYIRAN Mehmet, "Reflections of Organic Relationship between Press and Propaganda on the Ottoman State (1831-1918)", *Journal of History and Future*, 8/4 (December 2022), pp. (1156-1171)

Giriş

Dünyada ve Osmanlı Devleti'nde basın hareketleri, propagandaya ev sahipliği yapacak sosyal makası açarak görülmeyen lakin hissedilen dinamikler üzerine yoğunlaşma sağlayabilen öğeleri kazandırmıştır.

Osmanlı'da ilk olarak payitaht desteği ile başlayan basın faaliyetleri, ilk zamanlar kamuyu bilgilendirmek amacıyla ortaya çıksa da bir süre sonra hükümete karşı propaganda uygulamak isteyen muhalefet unsurlarının siyasi mekanizması haline gelmiştir.

Uzun yıllar sansürler ve kapatılmalar ile mücadele eden Türk basını II. Meşrutiyet'ten sonra yeni bir ivme kazansa da 1913'den sonra basın üzerinde uygulanan sansür, propagandaya ev sahipliği yapacak süreli yayınları yok denecek kadar azaltmıştır. Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte propagandanın yapısal değişikliğe uğraması, basın ile arasındaki organik ilişkinin farklı bir boyuta evrilmesiyle sonuçlanmıştır.

Propaganda ve Basın: Osmanlı'da Basın Hareketlerinin Doğuşu

Basın ve propaganda terimleri, birbirlerinin özünde mündemiç iki kavramı bünyesinde barındırmıştır. Basın hareketlerinin dünya üzerinde geniş bir rol almasında fikirlerin, basın yayın yoluyla kazanılmak istenilen zihinlere empoze edilme gerekliliği en büyük önemi teşkil etmiştir.

Propagandanın günümüzdeki önem ve içeriğini kazanması için, kitleleri yönetmeye aday olanların ya da yöneticilerin, politika ile ilgilenmeyen kitlelerin yüzeysel de olsa gönüllü desteğini kazanmak istemeleri gerekmiştir. Yani bir bakıma siyasal önderler biçimsel bir şekilde de olsa yönetilen kitesinden kendi otoritelerine ve ideolojilerine destek aramak zorunda kalmışlardır.¹ Etkileyen ve etkilenen arasındaki ilişkiden oluşan propaganda, kamuoyunda algı yaratmak üzere ortaya çıkmış ve kendisini basın yayın faaliyetleri aracılığı ile dünya sahnesine sunmuştur.

Matbaanın icadından sonra dünyada hızlı bir şekilde gelişen basın faaliyetleri Osmanlı Devleti'ne 18.yüzyılda sirayet etmiştir. Lale Devri'nde ilk kez matbaa kurulsa da sınırlı sayıda eser basılmıştır. Tanzimat dönemi ile birlikte ise kapsamlı ve geniş bir basın hareketleri filizlenmeye başlamıştır.

Tanzimat öncesinde Yunan bağımsızlık eyleminin Avrupa basınında geniş destek görmesi, Bab-ı Âli ile Avrupa basınına ters düşürmüştür. Avrupalı devletlerin Fransız İhtilali'nden aldıkları ilhamla Yunan propagandasına girişmesi, Osmanlı'da devlet ricalinin basın hakkında ilk görüşlerinin oluşmasında etkili olmuştur. Bab-ı Âli'nin basın fikirlerinden bu olumsuz etkileşiminden sonra ise bazı Avrupalı tüccarlar, Ege Denizi'nde kendilerini soyan Yunan korsanlarına karşı Fransızca gazeteler çıkarmışlar ve Türkler lehine yazılar kaleme alarak Avrupa'da Osmanlı için kamuoyu oluşturmuşlardır. Yine de bu dönemde Osmanlı Devleti'nde bir basın rejimi düşüncesi oluşmamıştır.²

Osmanlı topraklarında yayınlanan ilk gazete, Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın 1828 yılında çıkardığı "Vekayi-i Mısriye" olmuştur. Kavalalı, tarım ve endüstri alanlarındaki gelişmeleri halka anlatarak hizmetlerini halka duyurmak, bu sayede otoritesini perçinlemek için bu gazeteyi sahaya sürmüştür. Vekayi-i Mısriye, yarı Türkçe yarı Arapça olarak haftada bir şekilde çıkarılmış

1 Haluk Gürgen, "Propaganda", *Kurgu*, S.8, 1990, s. 136.

2 Orhan Koloğlu, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 69.

ve bu gazetede payitahttan hemen hemen hiç söz edilmemiştir. Kavalalı, Vekayi-i Mısriye ile yetinmemiş, 1830 yılında Girit'te "Veka-yi Giridiye" isimli yarı Türkçe yarı Yunanca bir gazete daha çıkarmıştır. Bu gelişmelerden sonra II. Mahmut, Avrupa'dan destek kesildiğini görünce, kendi otoritesini tesis etme amacıyla basın rejimi faaliyetlerine girişmiştir. Padişah, Kavalalı'nın fonksiyonlarından ve İzmir'de çıkan Fransızca gazetelerden ciddi şekilde etkilenmiştir. İç ve dış olayları kitlelere zamanında duyurmak için 1831 yılında "Takvim-i Vekayi" isimli gazeteyi çıkarmıştır. Gazetenin haftalık yayınlanması öngörülse de hiçbir zaman haftalık olmamış, yılda en fazla 31 sayı çıkartabilmiştir.³

Takvim-i Vekayi'den sonra 1840 yılında çıkan gazeteye "Ceride-i Havadis" adı verilmiştir. Ceride-i Havadis, İngiliz William Churchill tarafından çıkarılmış, kısa süre içerisinde padişah Abdülmecit'in desteğini almıştır. Abdülmecit'in bu gazeteye olumlu yaklaşmasının nedeni Takvim-i Vekayi'nin azınlıkların yayınladıkları gazetelerin seviyesine ulaşamaması olmuştur. Dolayısıyla Ceride-i Havadis, kurucusu özel bir şahıs lakin devlet eliyle de desteklenmesi hasebiyle ilk yarı resmi gazete unvanına erişmiştir. Ceride-i Havadis, Osmanlı basınında birçok yeniliği uygulayan ilk gazete de olmuştur. Cepheye muhabir gönderme, ilave neşriyat, sağlık bilgileri verilmesi, bazı piyeslerin Türkçeye çevrilmesi, savaş muhabirliği gibi ileride Osmanlı gazetelerini ve mecmualarını etkileyecek basın faaliyetleri adına birçok gelişmenin nüvelerini Ceride-i Havadis atmıştır. Ceride-i Havadis 1212 sayı yayımlandıktan sonra 1864 yılında yayın hayatına son vermiştir.⁴

İlk resmi gazete Takvim-i Vekayi'den ve ilk yarı resmi gazete Ceride-i Havadis'ten sonra 1860 yılında "Tercüman-ı Ahvâl" isimli gazete yayımlanmaya başlamıştır. Tercüman-ı Ahvâl, karakteri itibarıyla devlet desteği olmadan, Agah Efendi tarafından Şinasi'nin de desteği ile çıkarılmış ilk özel Türk gazetesi olarak basın hayatına adımını atmıştır.⁵

Tercüman-ı Ahvâl, hükümetle iyi ilişkiler kurmamış, bilakis hükümeti birçok konuda tenkit etmiştir. Basın tarihimizde ilk kez bir gazetede hükümet tenkitlerinde bulunan Tercüman-ı Ahvâl'de Agah Efendi'den başka Ahmet Vefik Paşa, Sarı Tefik Bey, Mehmet Şerif Bey, Refik Bey, Hasan Suphi gibi isimler de yazılar kaleme almışlardır. Özellikle Agah Efendi'nin Genç Osmanlılar Cemiyeti'nin kurulmasında aktif görev almasından sonra gazete, Genç Osmanlılar Cemiyeti'nin düşünsel fikirlerini yansıtan bir yayın organına dönüşmüştür.⁶

Bir Muhalefet Propagandası: Jön Türkler Döneminde Basın

"Genç Osmanlılar", saray karşısında fikir, basın, dernek kurma hürriyetlerine dayanarak, yeniçeri metotlarından tamamen farklı bir yaklaşımla Batılı bir muhalefet anlayışı getirmişlerdir.⁷ Bu anlayış, ilk olarak kendisini Tercüman-ı Ahvâl gazetesinin yazılarında göstermiştir. Basın hareketleri Genç Osmanlıların akabinde, önce Tanzimat bürokrasisine daha sonra da saray otokrasisine karşı kendi fikirlerini halka ibraz ederek parlamenter bir monarşinin önünü açacak propagandaya ev sahipliği yapmaya başlamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra çıkan gazeteler ve mecmuaların ekserisi muhalif gruplar tarafından sahaya sürülmüş, bu doğrultuda iktidar muhalefet ilişkilerinde

3 Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 13-16.

4 Ziyad Ebüzziya, "Ceride-i Havadis", *DİA*, C.7, İstanbul, 1993, s. 406-407.

5 Mustafa Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999, s. 185.

6 Topuz, *age*, s. 20.

7 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri I*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999, s. 85.

karşı propaganda hamlelerini içeren makas açılmaya başlamıştır.

Hükümet, bu gelişmeler ışığında kendi aleyhine yöneltilen propaganda faaliyetlerine karşı basını kontrol altına almak istemiştir. Basının en tabi parçası olan gazete küpürlerinin devletin çıkarlarının önüne geçebilme ihtimali, Osmanlı rejimini bu düşünceye itmiştir.

Bu minvalde, 1858 Ceza Kanunu, basına devlet eliyle yapılan ilk müdahale olmuştur. Bu kanun ile devlet, sultanlık, hükümet üyeleri aleyhinde gazete veya zararlı yayınlar yayınlayanların ceza-i müeyyideye tabi tutulacağını belirtmiştir. Bunun akabinde 1864 yılında oluşturulan “Matbuat Nizamnamesi” ile devlet basın hürriyetinin önüne set çekmiştir. Bu nizamnamede gazete çıkarmak isteyenlerin hükümetten ruhsat almaları, Ceza Kanunnamesi’ne göre cezalandırılmamış olmaları, bir suç işlerlerse hükümet tarafından cezalandırılacağını kabul edecekleri gibi maddeler yer almıştır. Matbuat Nizamnamesi’nden 3 yıl sonra 1867 yılında çıkarılan Kararname-i Âli ile devlet, basın faaliyetlerini tamamen kendi inisiyatifine almıştır. Bu kararname ile hükümete gazete kapatma yetkisi verilmiştir. Âli Kararname geçici olarak çıkarılsa da 1909’a kadar yürürlükte kalmış, Türk basınında sansür işlevinin miladı sayılmıştır.⁸

Türk basın tarihinde ilk kez kapatılma cezası alan gazete 1861 yılında Tercüman-ı Ahvâl olmuştur. Tercüman-ı Ahvâl’in hükümeti yazılı olarak eleştirmesi, saray yanlısı Ceride-i Havadis ile rekabeti gazeteyi payitaht tarafından çevrelemiştir. Ziya Bey tarafından yazılan ve eğitim sistemindeki aksaklıkları neşreden yazı ise Tercüman-ı Ahval’in sonunu getirerek lağvedilmesine sebep olmuştur.⁹

Tercüman-ı Ahvâl’in açtığı yolda emek ve titizlikle yayın hayatına giren bir diğer gazete 1862 yılında “Tasvir-i Efkâr” olmuştur. Şinasi’nin kalemıyla hürriyet fikirlerinin yayılması bakımından bu gazetenin Türk basın tarihinde önemli bir yeri olmuştur. Şinasi, gazetenin çıkış amacının halkın kendi yaralarını düşünmesini, kendi sorunları üzerinde durmasını sağlamak olduğunu belirtmiş, padişahın tahta çıkış ve doğum günlerinde gazetesine övgüler koymayı reddetmiştir. Parlamenter sistemi savunan Şinasi, bilim ve eğitim sorunlarını halkın anlayacağı bir biçimde ele alarak ve halkı saraya karşı etkileyerek parlamenter sistemin propagandasını yapmak istemiştir. Ancak despotik ortam karşısında zorlanan Şinasi, Paris’e kaçınca gazetenin başına Namık Kemal geçmiştir. Namık Kemal’in de hürriyet fikirleri karşısında önlem almak isteyen payitaht, kendisini sürgün etmiştir.¹⁰ Namık Kemal’in gazeteden ayrılmasından sonra Tasvir-i Efkâr önemini kaybetmiş, bir süre sonra da kapatılmıştır. Bu yaşananlardan sonra muhalif hareket, ses getirecek basın ve propaganda faaliyetlerine yurt dışında devam etmişlerdir.

Cemiyetlerin kurulup dağıtılması, üyelerin sürülmesi, himayeler, sansürlerden sonra basın hareketlerinde tam teşekküllü muhalefet olarak lanse edilen “Muhbir” ve “Hürriyet” gazeteleri ortaya çıkmıştır. Muhbir gazetesi ilk olarak 1867 tarihinde İstanbul’da yayınlanmaya başladıysa da başyazarı Ali Suavi’nin sürgün edilmesinden sonra kapanmıştır. Bir süre sonra Ali Suavi, Namık Kemal ve Ziya Paşa ile birlikte Londra’da tekrar hayatına devam etmiştir.

8 Cahit Özbay, *Dünyada ve Osmanlı’da Basının Tarihsel Gelişimi*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 129-133.

9 Alpaz Kabacalı, *Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 65.

10 Mithat Atabay, *Türk Basın Tarihi: 1831’den Günümüze Türk Basını Gazeteler ve Gazeteciler*, Paradigma Kitabevi Yayınları, Edirne, 2015, s. 14-16.

Ali Suavi, Namık Kemal, Ziya Paşa yurtdışında yaptıkları yayınlar ve şahsi masrafları için Mustafa Fazıl Paşa'dan finansal destek görmüşlerdir. Mustafa Fazıl Paşa'nın himayesi, hürriyetçi ve siyasi anlamda meşrutiyetçi olan kuşağın fikirlerinin beslenmesini sağlamıştır. Mustafa Fazıl Paşa'nın Sultan Abdülaziz'i Meşrutiyet'i ilan etmesi için yazdığı mektup, Muhbir gazetesinde desteklenerek halk arasında yayılması sağlanmıştır. Ancak bu durumdan memnun olmayan hükümdar ve Ali Paşa, gazeteye ultimatome gönderdikten üç ay sonra Muhbir kapanmıştır.¹¹

Hürriyet Gazetesi ise Ali Suavi'nin çıkardığı Muhbir'in yerine Agah Efendi, Ziya Paşa ve Namık Kemal tarafından 1868 yılında Londra'da çıkarılmıştır. İngiltere'de basın hürriyetinin bulunması, bu fikir adamlarını Londra'da gazete çıkarmaya yönelten en önemli etken olmuştur. Hürriyet, özellikle Muhbir gazetesinin geniş halk kitlelerine yönelik canlı ve basit anlatımına karşılık, seçkin bir kullanarak aydınlara özgü fikirleri ve nosyonları kullanan ilk düşünce gazetesi olmuştur.¹² Bu bağlamda Hürriyet, hedef kitlesini olguları daha iyi çözümleyeceğini düşündüğü ve amacına daha hızlı ulaşmalarını sağlayacağını umduğu aydın kesimine yönelterek, halk kavramını kısmen tenzih etmiştir. Hürriyet, bir süre sonra Cenevre'ye taşınmış ve İsviçre'de 1870 yılında neşriyatına son vermiştir.

Genç Osmanlıların baskıya, sansüre ve muhtelif propagandalara karşı yurtdışında sürdürdükleri tüm bu girişimler meyvesini vermiş, 1876 yılında Meşrutiyet ilan edilmiştir. Meşrutiyet'in ilan edilmesi elbette tek sebeple açıklanamayacak kadar büyük bir ihtilal ile olagelmış, iktisadi ve siyasi nedenlere de haiz olmuştur. Ancak Genç Osmanlı ideologlarının yaptıkları basın propagandalarının tesirinin payı bu noktada büyük olmuştur. Meşrutiyet'in ilanından sonra basın üzerindeki sansür kalkmış, kısa süreli sükûnet oluşmuştur. Ancak 93 Harbi'nin akabinde meclisi ilga eden II. Abdülhamit, selefî Abdülaziz'i aratmayacak şekilde sansür objesine kapılmış ve basını tahakkümü altına almak istemiştir.

Bu noktada Genç Osmanlılar, Meşrutiyet'i ihya etmek için basını propaganda aracı olarak kullanmışlar; Jön Türkler ise, ilga edilen Meşrutiyet'i yeniden yürürlüğe koyabilmek için öncelik propaganda aracı olarak basını kullanmışlardır.

Osmanlı aydınlarının İstibdat döneminde en önemli silahları yurtdışında çıkarabildikleri gazete ve mecmualar olmuştur. Bunlardan en önemlileri: 1880 yılında Cenevre'de Ali Şefkati'nin yayınladığı "İnkılap", 1893'de Cenevre'de Tunalı Hilmi Bey tarafından yayınlanan "Ezan", 1895'de Paris'te Ahmet Rıza Bey'in yayınladığı "Meşveret", 1897'de Kahire'de daha sonra Cenevre'de Murat Bey tarafından yayınlanan "Mizan" olmuştur.¹³ Yurtiçinde çıkarılan "Tercüman-ı Hakikat", "İkdam", "Sabah" gazeteleri önem arz etse de yurtdışında yayınlanan gazeteler kadar ses getirememiştir.

Yurtdışında çıkarılan yayınlardan elzem teşkil edenler Mizan ve Meşveret gazeteleri olmuştur. Mizan Gazetesi, Murat Bey tarafından ilk olarak 1886 yılında İstanbul'da yayımlansa da II. Abdülhamit'e sert muhalefet, gazetenin imtiyaz sahibi Murat Bey'i yurtdışına kaçmak zorunda bırakmıştır. İlk olarak Kahire'ye giden Murat Bey, Mizan Gazetesi'ni burada yayınlamış burada yaptığı propagandalar ile padişahı, ya meşrutiyeti ilan etmeye ya da saltanatı terk etmeye zorlamıştır.

11 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979, s. 54-55.

12 Kenan Demir, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, Nisan 2014, s. 80.

13 Atabay, *age*. s. 48-49.

Jön Türklerin desteğiyle bir dönem İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin başına da geçen Murat Bey, cemiyetin merkezini Paris'ten Cenevre'ye taşımıştır. Ahmet Rıza ile ihtilafları uzun yıllar devam etmiş, 1897 yılında II. Abdülhamit'in ilan ettiği genel aflla ülkesine dönmüş ve cemiyetin liderliğini bırakmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Mizan'ı tekrar çıkaran Murat Bey, bu sefer İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne muhalefette bulunmuştur. Murat Bey'in düalist yaşantısına rağmen genel hatlarıyla Mizan gazetesi, bir haber gazetesi olmaktan ziyade bir fikir hareketleri işleviyle hareket etmiştir. Gazetede iç ve dış siyaset hakkında bilgiler verilmiş, rejim meselesi, yöneticiler, iktisat gibi çeşitli konularda makaleler kaleme alınmıştır.¹⁴

Meşveret gazetesi ise Türk basın tarihinin en önemli ürünlerinden biri olup, Meşrutiyet'in yeniden ilanında en önemli paya sahip gazete olmuştur. Ahmet Rıza tarafından çıkarılan Meşveret, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olmuş ve 15 günde bir yayınlanmıştır. Meşveret 1908'e kadar çıkmış ve gittikçe daha büyük aralıklarla yayınlanmaya devam etmiştir. Ahmet Rıza'nın stratejisini değiştirip, kendisini daha kısa vadeli bir propaganda çabasına, Makedonya'daki subayları harekete geçirecek faaliyetlere vermesinden sonra Meşveret Gazetesi, komitacı ve partici yazıların ana durağı olmuştur.¹⁵ Meşveret Gazetesi, Ahmet Rıza'nın Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ters düşmesinin sonucunda kapanmıştır. Meşveret Gazetesi de tıpkı Mizan gazetesi gibi fikir hareketlerinin, basın ve propaganda faaliyetleri ile harmanlanması açısından büyük bir önem arz etmiştir.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yayıncılık alanındaki atılımlar birbirini izlemiş, basın özgürlüğü sağlandıktan sonra etkin fikir tartışmaları ortam bulmuştur. 1908-1909 yılları arasında 353, 1910'da 130, 1911'de 124 mecmua ve gazete yayınlanmıştır. Meşrutiyet'in ilanından sonra özellikle mecmualar ön plana çıkmış, fikri tartışmalar, hedef kitleye mecmualar aracılığıyla empoze edilmek istenmiştir. Bu kapsamda İslamcılar tarafından "Sırat-ı Müstakim", "Sebil'ür Reşat", Batıcılar tarafından çıkarılan "İçtihad", Türkçüler tarafından çıkarılan "Genç Kalemler", "Türk Yurdu", Sosyalistler tarafından çıkarılan "İştirak" gibi yayınlar kitleleri kendi ideolojileri doğrultusunda etkilemek isteyen grupların çıkardıkları başlıca mecmualar olmuşlardır. II. Meşrutiyet'in ikinci yarısı olarak kabul edilen ve İttihatçıların yönetime ağırlığını koyduğu 1913 yılından sonra ise mecmualar çoğulcu özelliklerini zamanla kaybetmişlerdir.¹⁶

Basın tarihinin ana temasını oluşturan yazılı yayınların yanı sıra görsel imgeler de Osmanlı Devleti bünyesinde az da olsa yer almıştır. Bu görsel imgeler fotoğrafçılık ve sinema alanında kendisine yer bulmuştur.

Fotoğrafçılık, topçuluk eğitimi sırasında Osmanlı askerleri arasında faydalı bir araç olarak görülmüştür. Askeri okulda fotoğrafçılık eğitimi veren Ali Sami'nin çalışmaları İstanbul sokaklarındaki yaşamdan görüntülerin yanı sıra modern aile olgusunu da sergilemiştir. II. Abdülhamit bu yeni sanat biçiminin heyecanlı bir destekleyicisi olmuş ve Osmanlı hayatının mühim unsurları olan okullara, hastanelere, fabrikalara ve en önemli ögesi olan ordusuna dikkate değer sayıda fotoğraf albümü hazırlatmıştır.¹⁷ Fotoğrafçılık, özellikle I. Dünya Savaşı esnasında Osmanlı

14 Abdullah Uçman, "Mizancı Murat", *DİA*, C.30, İstanbul, 2005, s. 214-215.

15 Şerif Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri:1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 183.

16 Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 126-128.

17 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul,

ordusunun, vatandaşlarını etkilemek için kullanacağı etkileyici bir propaganda aracı olacaktır.

Sinema ise Enver Paşa ile birlikte kitleleri yönlendirmenin bir aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Enver Paşa'nın I. Dünya Savaşı sırasında 1915'de Almanya'ya yaptığı gezi esnasında Berlin'deki Alman ordu sinemasının birtakım cephelerde çektiği filmleri izlemesi, filmlerin halk üzerindeki etkisini görmesi ve sinemanın halkın yönlendirilmesinde etkili bir araç olduğunun farkına varmasından sonra Osmanlı ordusunda "Merkez Ordu Sinema Dairesi" kurulmuştur. I. Dünya Savaşı yıllarında çoğunluğu Alman Ordu Sinemasınca çekilen ve Osmanlı ve müttefiklerinin başarılarını anlatan filmler, Osmanlı sinemalarında halka gösterilmiş ve kamuoyu son ana kadar iktidarın zafer söylemlerine inandırılmıştır.¹⁸

İşlevi Değişen Propaganda: Harp Propagandası

Propaganda faaliyetleri, 19.yüzyılda basın yayın yoluyla yanıltma, taraftar kazanma, planlanmış istekleri kabul ettirme aracı olarak kullanılmış, bu doğrultuda bazı devletlerce kamu hizmeti sayılmıştır. 20.yüzyıl başında ise propaganda hizmetleri, haber alma faaliyetlerinin tamamen haricinde, otonom bir işleve dönüşmüş, rakiplerin güçsüz kılınması için dost, müttefik, tarafsız devletlerin kamuoylarını yönlendirme aracı haline getirilmiştir. Savaşta cephe gerisinin, muharebe meydanlarının belirlenen amaçlar doğrultusunda hedef kitle sayılarak yanıltma, etkileme gibi görevlerini üstlenen harp propagandası hizmetleri örgütlenmeye başlamıştır. Bu harp propagandası faaliyetleri Birinci Dünya Savaşı ile vuku bulmuş, bu savaştaki ülkeler yaptıkları harp propagandaları ile kendi halklarının savaşı kazanacaklarına dair inançlarını canlı tutmuş ve kendilerinin haklı olduklarını ilan ederek karşı tarafı suçlu bulmuşlardır.¹⁹

I. Dünya Savaşı'na giden yolda harp propagandasının kıvılcımları İngiltere ve Almanya arasında ateşlenmiştir. Almanya, İslam stratejisini propaganda üretim merkezi konumundaki NFO (Şark İstihbarat Birimi) üzerinden yürütmüş, savaş öncesi de bir propaganda bürosu açmıştır. Alman propagandasına göre, Almanya meydana gelen umumi harbi önlemek için büyük bir çaba sarf etmiş, ancak İtilaf Devletleri Almanya'nın ilerlemesini baltalamak için bir bahane aramış ve bu savaşı çıkarmışlardır.²⁰

İngiltere, propaganda faaliyetleri açısından dönemin en gelişmiş ülkesi olmuştur. 1914 yılında savaş propagandası bürosu kuran İngilizler, zamanla Wellington House olarak adlandırılan bu yerde milyonlarca kitap, mecmua, broşür basmışlardır. Wellington Evi'nin vazifesi de diğer bütün propagandacıların misyonlarına benzerlik teşkil etmiştir. Bu vazifeler düşmanı mümkün olduğunca kötü göstermek, müttefikleri ve bilhassa İngilizleri olabildiğince iyi göstermek olmuştur.

2012, s. 107.

- 18 Mustafa Yeni, "Geç Osmanlı Askeri Tarih Çalışmalarında Görüntülü Kaynakların Kullanımı", *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, (Ed. Cevat Şahin, Gültekin Yıldız), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012, s. 106-107.
- 19 Mustafa Çolak, Ali Kaşığıuşun, "War and Propaganda: German Propaganda in World War I", *History Studies International Journal of History*, Volume:6, Issue 5, s. 160.
- 20 Suat Zeyrek, "I.Dünya Savaşı'nda Alman Propagandası ve 1914-1915 Harp Raporu", *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti*, (Ed. Ali Arslan, Mustafa Selçuk), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 82-83. Aynı Alman propagandası II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye üzerinde aktif bir şekilde devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahri Yetim, "Savaş Basın Propaganda: II. Dünya Savaşı'nda Türk Basınında Alman Propagandası", *Arşiv ve Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Atilla Çetin'e Armağan*, Sakarya Kitabevi, Adapazarı, 2016, s.135-150.

Bu noktada temel hedef Almanya olmuş, başta Türkler olmak üzere Almanya'nın müttefikleri de azımsanmayacak ölçüde karşı propagandaya tabi tutulmuştur.²¹

Rusya da bu propaganda faaliyetlerinden geri kalmamıştır. Rus Çarı Osmanlı gemilerinin Rus limanlarını bombalamasından sonra bir beyanname yayınlamıştır. Beyannamede Rus atalarının kendilerine Karadeniz limanlarını miras bıraktıkları belirtilerek Osmanlı'yı yok etmenin Rus ulusu için asli bir vazife olduğu söylenmiştir. Ayrıca muharebe vakitlerinde Türk tarafına beyannameler gönderen Ruslar, Türk askerlerine Rusya ordusunda işe sıkıntısı olmadığı için kendi saflarına iltica etmelerini tebliğ etmişlerdir.²²

Osmanlı Devleti, tüm bu basın yayın endeksli harp propagandalarının yoğunlaştığı I. Dünya Savaşı süresince yaşanan propagandalara karşı, reaksiyon gösterme ihtiyacı hissetmiştir. Bu reaksiyon, ordunun motivasyonunu sağlayacak, demoralize olmasını engelleyecek, cephede ve siperdeki başarıları halka anlatacak, kahramanların resimlerini, künyelerini neşrederek isimlerini ebedileştirecek, milli ve dini duyguları romantik yazı ve şiirlerle dile getirecek, müttefik devletleri överken düşman devletleri yerecek, okuyucuların ve askerlerin azmini arttırmak için retrospektif üslupla geçmiş tarihi başarıları kaleme alacak hükümet destekli bir propaganda yayını oluşturmayı amaçlamıştır. Bu propaganda yayını, 1915-1918 yılları arasında üç yıl süre ile yayımlanacak Harp Mecmuası adı ile tarihteki yerini almıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Propagandası: Harp Mecmuası

I. Dünya Savaşı başladığı zaman Osmanlı Devleti, bir müddet tarafsızlığını korusa da, bu tarafsızlığını bertaraf olmaktan korktuğu için devam ettirememiştir. Ahmet Ağaoğlu, Harp Mecmuası'nın 1.sayısında yer alan "Türkiye ve İslam Aleminin Kurtuluşu" isimli yazısında Avrupa'da ve bütün dünyada tahakküm eden iki zümrenin birbirine karşı geldiğini, savaş muhitinde bulunan devletlerin harbe dahil olmamasının imkansız olduğunu söylemiş, Osmanlı'nın da jeopolitik konumu dolayısıyla savaşın sonuna kadar bitaraf kalamayacağını belirtmiştir. İslam aleminin 200 yıldan beri baş düşmanı olan Rusya'yı ihtiva eden İtilaf zümresinin karşısında, İslam memleketleri üzerinde tesirleri olmayan Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorlukları olduğunu kaleme alan Ağaoğlu, Osmanlı'nın tercihini doğal olarak İttifak zümresinden yana kullandığını söylemiş, İngiltere'nin bir zamanlar Rusya'ya karşı Osmanlı'yı savunsa da, Rus-Japon Harbi'nden sonra Rusya'yı Doğu politikasında serbest bıraktığını, Fransa'yı da yanlarına çekerek I. Meşrutiyet'in ilanının akabinde Osmanlı'ya karşı bağımsızlık isteyen Balkan devletlerinin hamiliklerini üstlendiklerini dile getirmiştir. Böylece İslam aleminin %98'ini elinde tutan İtilaf zümresine karşı gelmenin en büyük vazife olduğu, Türk ve Müslüman kimliğini tekrar ihya eden kahraman orduya ve onları idare eden maharetli ellere müteşekkir olunduğu deklare edilmiştir.²³

"Harp Mecmuası Niçin Çıkıyor?" adıyla kaleme alınan yazıda, Rusya'nın kardeş memleketler olan Kırım ve Kafkasya'yı topa tuttuğu ve Orta Avrupa'yı çevrelediği, İngilizlerin Irak'a asker çıkarıp Mısır'a donanmalarını yerleştiği, İtilaf zümresinin yalnızca memleketin uçlarına değil

21 Justin McCarthy, "İngiliz Propagandası, Wellington Evi ve Türkler", *Türkler Tarihi Ansiklopedisi*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 470-471.

22 Servet Avşar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti", *OTAM*, S.14, Ankara, 2003, s. 80-82.

23 Ahmet Ağaoğlu, "Türkiye'nin ve İslam Aleminin Kurtuluşu", *Harp Mecmuası*, Sayı 1, Teşrinisani 1331, s. 7-9.

İstanbul'a dahi karadan ve denizden saldırdığı söylenmiştir. Yazının devamında İtilaf zümresinin başarılı olamadıkları ve kendi medyalarında dahi bunu kabul ettikleri belirtilerek üç sene önce (Balkan Savaşı'ndan sonra) bitti gözüyle bakılan bir devletin şahlanması söz edilmiştir. İşte Harp Mecmuası, bu suretle ordunun gerçekleştirdiği ve gerçekleştireceği destanlarını yazmak ve bu destanları resimlerle ebedileştirmek hasebiyle ortaya çıkmıştır.²⁴

Harp Mecmuası'nın I. Dünya Savaşı devam ederken 1915 yılında çıkması, devletin savaşa giriş gerekçelerini salt Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın İslam topraklarında kolonyalist politikalar oluşturmaması şeklinde minimal düzeye indirgemıştır. Bu durumun oluşmasında mevcut süregelen savaşı oluşturan nüveler değil, bu savaşın kazanılması için halkın ve ordunun nasıl motive olması gerektiği sebep olmuştur. Dolayısıyla Mecmua'da işlenmesi gereken konular, nedametler, mağlubiyetler, dezenformasyonlar değil; galibiyetler, şanlı tarih vurguları ve hamaset devşiren edebi söylemleri gerektirmiştir. Bu minvalde Harp Mecmuası, galibiyete odaklanmış ve son ana kadar mağlup düşeceğine zerre inancı olmaması gereken bir ordu ve halk için kaleme alınacak bir yayın olmuştur.

Harp Mecmuası bu suretle, Kasım 1915-Haziran 1918 tarihleri arasında 27 sayı olarak çıkmıştır. Mecmuanın ilk sayısında yer alan ibaresinde ayda iki kere çıkacağından söz edilse de genellikle ayda bir defa çıkarılmıştır. Derginin kim tarafından çıkarıldığı, yazı heyeti ve yöneticileri hakkında bilgilere yer verilmese de Genelkurmay tarafından propaganda amacıyla çıkarıldığı bilinen bir gerçek olmuştur. Derginin ilk aşamasından son aşamasına kadar geçen sürecin Harbiye Nezareti Karargahı'nda gerçekleştirilmesi ve Nezaretin cephelerde çektiği fotoğrafları dergide aynen yayımlaması bu durumu desteklemiştir. Bu doğrultuda Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın hemen hemen her sayıda orduyu teftiş ederken çekildiği fotoğraflara dergide yer verildiği görülmüştür. Mecmua'daki resim altı yazılar ve makalelere bakıldığında Enver Paşa'nın mecmuayı kendi emelleri doğrultusunda halka ve askere propaganda malzemesi haline getirmesi manidar olmuştur.²⁵

Harp Mecmuası'nın baskısında kuşe kağıt kullanılmıştır. Basım için müttefik devletlerin yardımı alınmış ve kuşe kağıtlar Viyana'dan getirilmiştir.²⁶ Ayrıca 1916 yılı başında Harp Mecmuası'nın basılması için gerekli olan 20 kilo civarında mürekkep de Matbaa-i Amire Müdürlüğü'nden istenmiştir.²⁷ Bu durum, derginin devlet tarafından finanse edildiğinin ve desteklendiğinin nicel bir kanıtı olmuştur.

Devletin bütün imkanlarının seferber edilmesine rağmen mecmuanın son sayılarında gecikme yaşanmıştır. Osmanlı'nın iç pazarında yaşanan enflasyon ve savaşın ağır yükünü kaldıramama bu durumda etkili olmuş, dergi son sayılarında daha düşük kalitede baskı yapmıştır. Derginin 25-26. sayıları beş aylık bir gecikme ile iki sayı birlikte piyasaya sürülmüş ve son üç sayı üçüncü hamur kağıda basılmıştır.²⁸ İlk yayınına 0,5 kuruşla başlayan mecmuanın son üç sayısını 3 kuruşla

24 Harp Mecmuası, "Harp Mecmuası Niçin Çıkıyor?", Sayı 1, Teşrinisani 1331, s. 3-6.

25 Cafer Ulu, "Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği", Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, Yıl:10, Bahar 2012, Sayı:12, s. 66.

26 COA, MF. MKT. 1211-12, (1333 L8 / 19 Ağustos 1915). COA, MF. MKT. 1211-13, (1333 L8 / 19 Ağustos 1915).

27 COA, MF. MKT. 1214-42, (1334 R18 / 23 Şubat 1916).

28 Mustafa Selçuk, "Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma Amaçlı Faaliyetleri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, (AVİD), I/2, 2012, s. 215.

piyasaya çıkarması, son dönem Osmanlı enflasyonunu gösteren bir başka somut delil olmuştur.

Harp Mecmuası çıkarıldığı zaman, Donanma Mecmuası ve Yeni Mecmua gibi yayınlar piyasada yer alsa da devlet desteğinin Harp Mecmuası'na olması, bu süreli yayını diğerlerinden daha farklı hale getirmiştir. Mecmua'nın İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı olması ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1913'den beri basına sansür uygulaması bu ahvale doğrudan etki etmiştir. Mecmua'da yer alan yazar kadrosunda Ahmet Ağaoğlu, Ziya Gökalp, Hakkı Süha Gezgin, Süleyman Nazif, Cenap Şahabettin, Mithat Cemal, Ahmet Refik, Mehmet Emin Yurdakul, Faik Ali, Ahmet Nedim, İdris Sabih, Yusuf Ziya Ortaç, isimlerinin olması mecmuayı İttihatçı hüviyete büründürmüştür.

I. Dünya Savaşı'nın başında İttihat ve Terakki Cemiyeti, Heyet-i Edebiye kadrosu oluşturmuş ve kadroyu Çanakkale Cephesi'ne göndererek milli ve manevi değerleri okşayacak bir yayın çıkarmak istemiştir. Diğer cephelerden çekilmiş fotoğraflarla da desteklenerek görsel yanı ön planda olması istenen harp risalesi fikri, 1915 yılında Harp Mecmuası ile hayata geçirilmiştir. Dolayısıyla Osmanlı propaganda faaliyeti olarak ortaya çıkan Harp Mecmuası, teknik aksaklık ve yayın ekibinin eksiklikleri gibi sebeplerle savaşın başlamasından bir sene sonra piyasaya sürülse de devletin en prestijli ve başarılı yayın organı haline gelmiştir.²⁹

Böyle prestijli bir derginin aldığı devlet desteğinden sonra payına düşen ise cepheleri, isimsiz neferleri ve askerleri, dost ve düşman ülkeleri fotoğraflarla ve yazılarla neşrederek kamuoyunun takdirini ve müzaheretini kazanmak olmuştur. Osmanlı propagandası, Harp Mecmuası aracılığıyla içeride birliği güçlü tutmak, bunun sonucu dışarıda dirliğin de kısa sürede sağlanacağı düşüncesiyle hareket etmiştir. İşte Harp Mecmuası, bu savaşın silahlı mücadelesini değil, kelimelerle yapılan cephe gerisi mücadelesini tahkim etmek için çıkmıştır. Nitekim muharebe meydanında bazen bir kelime bir bölükten daha etkili olmuştur.

Mondros Mütarekesi'nden dört ay önce son sayısı çıkarılan Harp Mecmuası, kendi alanında ilk olması sebebiyle devletin harp propagandası alanında deneyim kazanmasını sağlamıştır. Bu bağlamda propaganda tecrübesi, Harp Mecmuası sayesinde Osmanlı Devleti'nin bir kazanımı olarak ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Basın ve propaganda arasında, diyalektik bir sonucun yanı sıra determinizm barındıran organik ilişkiler mevcut olmuştur. Bu ilişki, etkileyen ve etkilenen arasında meydana gelen fikirleri harekete geçirme ve benimsetme kabiliyetinin, matbaanın icadından sonra sözlü yollardan çıkıp yazılı yöne doğru eksen değişimi sonucu daha geniş kitlelere ulaşmıştır.

Osmanlı Devleti, Avrupa'da ve Mısır'da büyük ses getiren basın hareketleri karşısında devlet destekli kendi basın faaliyetini oluşturmuş, bu basın faaliyetleri sonraki yıllarda özel teşebbüs aracılığı ile resmi olmayan etkinlikler ile desteklenmiştir.

Basın ve propaganda, 19.yüzyılda iç siyaseti konsolide etmenin bir aracı olarak görülse de 20.yüzyılda propaganda faaliyetleri, basın aracılığı ile dış politikada mütakabiliyet esasından çıkıp gözdağı metaforuna dönüşmüştür. Osmanlı Devleti de basın hareketlerinde yaşadığı tecrübeleri, işlevi değişen propaganda metotları ile eklemleyerek Harp Mecmuası'nı çıkarmış, böylece propaganda alanında önemli bir deneyim kazanmıştır.

29 Erol Köroğlu, *Ottoman Propaganda And Turkish Identity: Literature in Turkey During World War I*, Tauris Academic Studies, London, 2007, s. 80-81.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

COA, MF. MKT. 1211-12, (1333 L8 / 19 Ağustos 1915).

COA, MF. MKT. 1211-13, (1333 L8 / 19 Ağustos 1915).

COA, MF. MKT. 1214-42, (1334 R18 / 23 Şubat 1916).

Araştırma ve İnceleme Eserler

Harp Mecmuası, “Harp Mecmuası Niçin Çıkıyor?”, Sayı 1, (Teşrinisani1331).

Ağaoğlu, Ahmet, “Türkiye’nin ve İslam Aleminin Kurtuluşu”, *Harp Mecmuası*, Sayı 1, (Teşrinisani 1331).

Atabay, Mithat, *Türk Basın Tarihi: 1831’den Günümüze Türk Basını Gazeteler ve Gazeteciler*, Paradigma Kitabevi Yayınları, Edirne, 2015.

Avşar, Servet, “Birinci Dünya Savaşı’nda Rus Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti”, *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi*, S.14, Ankara, 2003.

Berkes, Niyazi, *Türkiye’de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul, 1978.

Çolak, Mustafa, Kaşıyüğün Ali, “War and Propaganda: German Propaganda in World War I”, *History Studies International Journal of History*, Volume:6, Issue 5.

Demir, Kenan, “Osmanlı’da Basının Doğuşu ve Gazeteler”, *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.5, Nisan, 2014.

Ebüzziya, Ziyad, “Ceride-i Havadis”, *Diyamet İslam Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, 1993.

Ertuğ, Hasan Refik, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1970.

Faraoqi, Suraiya, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Çev. Ercan Ertürk, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.

Gürgen, Haluk, “Propaganda”, *Kurgu*, S.8, 1990.

İnuğur, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 1999.

Kabacalı, Alpay, *Başlangıcından Günümüze Türkiye’de Matbaa, Basın ve Yayın*, Literatür Yayınları, İstanbul, 2000.

Koloğlu, Orhan, “Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul.

Köroğlu, Erol, *Ottoman Propaganda And Turkish Identity: Literature in Turkey During World War I*, Tauris Academic Studies, London, 2007.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2015.

Mardin, Şerif, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri:1895-1908*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Mccarthy, Justin, “İngiliz Propagandası, Wellington Evi ve Türkler”, *Türkler Tarihi Ansiklopedisi*, C.13, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Özbay, Cihan, *Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi*, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014.

Selçuk, Mustafa, “Birinci Dünya Savaşı Sürecinde Harbiye Nezareti'nin Çanakkale Kahramanlığını Yaşatma Amaçlı Faaliyetleri”, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, (AVID), I/2, 2012.

Şapolyo, Enver Behnan, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın*, Güven Matbaası, Ankara, 1969.

Toprak, Zafer, “II. Meşrutiyet'te Fikir Dergileri”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul.

Topuz, Hıfzı, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri I*, Cumhuriyet Gazetesi Yayınları, 1999.

Turan, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi: Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenseline*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.

Uçman Abdullah, “Mizancı Murat”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul, 2005.

Ülken, Hilmi Ziya, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979.

Ulu, Cafer, “Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, Yıl:10, Sayı:12, 2012.

Yeni, Mustafa, “Geç Osmanlı Askeri Tarih Çalışmalarında Görüntülü Kaynakların Kullanımı”, *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, (Ed. Cevat Şahin, Gültekin Yıldız), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2012.

Yetim Fahri, “Savaş Basın Propaganda: II.Dünya Savaşı'nda Türk Basınında Alman Propagandası”, *Arşiv ve Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür Prof. Dr. Atilla Çetin'e Armağan*, (Ed. Turgut Subaşı), Sakarya Kitaplığı, Adapazarı, 2016.

Zeyrek, Suat, “I. Dünya Savaşı'nda Alman Propagandası ve 1914-1915 Harp Raporu”, *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti*, (Ed. Ali Arslan, Mustafa Selçuk), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2015.

Ekler

Resim 1- İstanbul Heyet-i Edebiyesi Seddülbahir’de siper içinde³⁰

Resim 2- Gelibolu harp sahasında: Neşeli sabah yemeği³¹

- 30 *Harp Mecmuası*, Kanunisani 1331 (Ocak 1916), S.3, Y.1. Cepheye gönderilen Heyet-i Edebiye propaganda yazılar kaleme almak için askerlerle birlikte siperleri gözlüyor.
- 31 *Harp Mecmuası*, Teşrinisani 1331 (Kasım 1915), S.1, Y.1. Fotoğrafta da görüldüğü üzere yemek vakitlerinin keyifli geçirildiği gösterilerek askerin motivasyonu sağlam tutulmaya çalışılıyor.

Resim 3- Irak Cephesi'nde: Seri ateşli bir sahra bataryası düşmana karşı³²

Resim 4- Irak'ta İngilizlerden esir alınan tayyare zabitanı³³

32 *Harp Mecmuası*, Teşrinisani 1333 (Kasım 1917), S.23, Y.2. Harp Mecmuası'nda askeri envanterler de tanıtılarak güçlü ordu izlenimi yaratılmaya çalışılmış ve bu sayede cephedeki düşmanlara gözdağı verilmek istenmiştir.

33 *Harp Mecmuası*, Teşrinisani 1333 (Kasım 1917), S.23, Y.2. Mecmua'da esir alınan askerlerin fotoğraflarına sık sık yer verilmiştir. Esir askerlerin fotoğraflarında ön plana çıkan öge, esirlerin bakımlı, temiz görünmeleri olmuştur. Bu noktada amaç, İngilizlerin Türklere esir düşerseniz ölürsünüz gibi kara propaganda çalışmalarını engellemek olmuştur.

قفقاس جبهه‌سنده قطعاًمز باش قوماندان وکیلیمزک نطقنی دیکلرکن

Resim 5- Kafkas Cephesinde kıtaatımız Başkumandan Vekilimizin nutkunu dinlerken³⁴

Resim 6- Gelibolu'da düşman sahra istihkamâtı (Kerevizderesi) 800 metreden³⁵

34 *Harp Mecmuası*, Teşrinisani 1333 (Kasım 1917), S.23, Y.2. Fotoğrafta Enver Paşa'nın ordu üzerinde nasıl hakim bir konumda olduğu, kendisini pür dikkat dinleyen askerler ile gösterilmek istenmiştir. Ayrıca Avrupalı devletler tarafından tasavvur edilen Enver Paşa'nın genç yaşta Başkumandan Vekili olması sebebiyle ordunun emir komuta zincirinde aksaklıklar olabileceği ihtimaline de görsel bir cevap verilmiştir.

35 *Harp Mecmuası*, Kanunısani 1331 (Ocak 1916), S.3, Y.1. Görüldüğü üzere tayyareler sayesinde düşman ordugahlarından alınan fotoğraflar Harp Mecmuası'nda yayınlanmıştır. Böylece düşmanın cephe hattındaki her faaliyetinin adım adım izlendiği düşüncesi okuyuculara aksettirilmek istenerek halkın orduya güvenini arttırmak amaçlanmıştır.

Resim 7- Dördüncü Orduda gönüllü Mevlevi alayında nişan talimi³⁶

36 *Harp Mecmuası*, Haziran 1332 (Haziran 1916), S.10, Y.1. Osmanlı Devleti, Mevlevi Taburlar üzerinden de dini vurgular yapmıştır. Bilhassa Harbiye Nezareti, Mevlevi gönüllüleri cepheye doğrudan götürerek İttihatçı olmayan vilayetlerden alınan askerleri etkilemeye çalışmıştır. Harp Mecmuası ise bu Mevlevi askerlerin fotoğraflarına yer ayırarak her zamanki gibi halkın silahlı kuvvetlere desteğini eksik etmemesini amaçlamıştır.